

KORSTOG I MIDDELALDEREN

Norman Housley:

Fighting for the Cross. Crusading to the Holy Land

Yale University Press 2008

John Doran & Damian J. Smith (red.):

Pope Celestin III (1191-1198). Diplomat and Pastor

Ashgate 2008

Rebecca Rist:

The Papacy and Crusading in Europe, 1198-1245

Continuum 2009.

Studiet af middelalderens korstogsbevægelse har gennem de senere år været et centralt forskningsfelt i såvel skandinavisk som international middelalderforskning. Denne forskningsindsats har ført til mange nye og spændende forskningsprojekter og naturligvis resulteret i et væld af udgivelser, der omfatter både monografier, antologier, artikler, leksikale opslagsværker og tidsskrifter dedikeret til studiet af ethvert tænkeligt aspekt af de middelalderlige korstog.¹² Det lader sig naturligvis ikke gøre her at komme ind omkring alle de temaer, som studiet af middelalderens korstogsbevægelse har berørt. Jeg vil derfor indskrænke mig til at pege på nogle hovedtendenser i forskningen, samt gå lidt mere i dybden med om talen af nogle få af de seneste udgivelser vedrørende de middelalderlige korstog.

Noget af det, der for alvor satte gang i den nyere korstogsforskning, var diskussionerne imellem forskellige forskere om, hvad der egentligt konstituerede et korstog i en middelalderlig kontekst. De forskere som senere er blevet betegnet som *traditionalister* eller ligefrem *eksklusivister* opfattede i udgangspunktet kun de togter, der var rettet mod Det Hellige Land, som rigtige korstog. Der lå således

¹² En fremragende forskningshistorisk indføring i de senere år korstogsforskning finder man i Norman Housley, *Contenting the Crusades*, Blackwell 2006. Derudover vil jeg pege på *Society for the Study of the Crusades and the Latin East* som er et højt profileret internationalt selskab, der har som mål at fremme studier i middelalderens korstogsbevægelse igennem afholdelsen af konferencer, netværksmøder og udgivelsen af tidsskriftet *Crusades*, der udkommer én gang årligt og rummer artikler og boganmeldelser der relaterer sig til studiet af middelalderens korstogsbevægelse. Selskabets hjemmeside finder man her: <http://www.sscle.org/>. For nylig udkom også opslagsværket *The Crusades – an Encyclopedia, vol. I-IV*, redigeret af Alan V. Murray og udgivet af ABC Clio i 2006. Værket er blevet redigeret af en stribe af de mest fremtrædende internationale korstogsforskere og samler den allernyeste viden om middelalderens korstogsbevægelse og tilbyder derudover bibliografiske lister til diverse opslag.

i deres opfattelse en forholdsvis snæver geografisk og for så vidt også kronologisk ramme omkring det, de opfattede som de egentlige korstog. Korstogene tog deres begyndelse med kirkemødet i Clermont 1095, hvor paven, Urban II, opfordrede de forsamlede riddere og stormænd til at tage korset og komme deres betrængte brødre i Det Hellige Land til hjælp, og strakte sig videre frem til slutningen af 1200-tallet, hvor de sidste korsfarere blev fordrevet fra Det Hellige Land i 1291, hvorved korstogene ifølge disse forskere kom til en ende igen.

En vigtig repræsentant for den traditionalistiske tilgang til studiet af middelalderens korstogsbevægelse er den tyske korstogshistoriker Hans Eberhard Meyer, hvis bog *Geschichte der Kreuzzüge* siden 1965 er kommet i adskillige oplag. Bogen fremstår stadig som et af de betydeligste bidrag til studiet af middelalderens korstog og kan den dag i dag læses med stort udbytte som en indføring i den tidlige korstogsbevægelse frem til tabet af Acre 1291. Mange andre repræsentanter for denne forskningstradition kunne og burde nævnes, men Meyer repræsenterer en klassisk fortolkning af de middelalderlige korstog, hvor befrielsen og forsvaret af Det Hellige Land står som det konstituerende for det, der i denne forskningstradition opfattes som de 'rigtige' korstog.¹³

Andre forskere tog imidlertid anledning til at udfordre denne forholdsvis snævre fortolkning af, hvad der i egentlig forstand definerede et rigtigt korstog i en middelalderlig kontekst. Dermed kom de til at give stødet til en voldsom opblomstring i studierne af middelalderens korstog ved igennem deres nye definitioner at udvide både den kronologiske og den geografiske ramme for disse studier ganske betragteligt. Disse forskere hæftede sig i overvejende grad ved samtidens egne kriterier for, hvad der konstituerede et rigtigt korstog og inddrog derfor også de militære kampagner, der var rettet imod muslimer og hedninger i fx Spanien, på Balkan og i hele det Baltiske område i deres undersøgelser. Også de militære kampagner, der var rettet imod kættere og andre interne fjender af Kirken, blev regnet for egentlige korstog i den her forskningstradition. Dertil kom, at disse forskere ikke mente, at der skete noget afgørende med korstogsbevægelsen, da de kristne blev fordrevet fra Det Hellige Land i tiden op til 1300. Tværtimod generede det en strøm af nye militære togter, der også blev opfattet som fuldgyldige korstog der videre ind i den senere del af middelalderen, ja ligefrem ind i tidligmoderne tid, fx via kampene imod Osmanerne. Denne nyere forskningstradition i korstogsforskningen har man betegnet som *pluralistisk* og *inklusionistisk*. Det afgørende for disse forskere mht. hvad der rent definatorisk kan og bør opfattes som et 'rigtigt' korstog var en pavelige sanktionering af de enkelte togter, løftet om aflad og aflæggelsen af korstogsløfter af deltagerne. Det geografiske mål spiller dermed ikke nogen stor rolle i den sammenhæng, ej heller kronologien, skønt der selvfølgelig sker en udvikling i løbet af middelalderen fra de tidligste korstog i det sene 1000-

¹³ Se dog også Jean Richard: *The Crusades c. 1071-c. 1291*. Cambridge Medieval Textbooks, Cambridge 1999.

tal og ind i 1100-årene, hvor teologien og kirkeretten skulle finde sine ben i forhold til korstogene som fænomen, frem imod 1200-tallet og videre igennem den senere del af middelalderen, hvor de kirkeretslige definitioner og begreber faldt endelig på plads, samtidig med, at der sker en yderligere udvidelse af korstogsbegrebet i retning af det nogle forskere har betegnet som 'politiske korstog'.¹⁴

Nogle af de fremtrædende forskere indenfor denne retning er Jonathan Riley-Smith, Marcus Bull og Jonathan Philips som har præsenteret meget omfattende og dybdeborende studier i diverse aspekter af middelalderens korstogsbevægelse.¹⁵ Man bør i den sammenhæng også nævne en Christopher Tyerman, som i første omgang var meget kritisk overfor udvidelsen af korstogsbegrebet i bogen, der bærer den sigende og provokerende titel, *The Invention of the Crusades* fra 1998. Siden har Tyerman imidlertid skrevet en meget rost indføring i middelalderens korstogsbevægelse med titlen *God's War. A New History of the Crusades*, der udkom i 2006 og siden er blevet genoptrykt flere gange og nu må opfattes som et standardværk.¹⁶ I bogen gør Tyerman op med sit eget oprindelige kritiske syn på den nyere inklusivistiske trend i korstogsforskningen og leverer en blændende oversigt over korstogenes historie middelalderen igennem, helt i tråd med de nyeste forskningsresultater indenfor feltet. En anden betydelig repræsentant for den nye tilgang til middelalderens korstog er Norman Housley der tidligt udgav en meget vigtig analyse af senmiddelalderens korstog, *The Later Crusades from Lyons to Alcazar 1274-1580*, hvor han på afgørende vis brød med den ældre traditions snævre geografiske og kronologiske ramme.¹⁷

¹⁴ Se fx Rebecca Rist: *The Papacy and Crusading in Europe, 1198-1245*, Continuum 2009, som vi vil komme nærmere ind på i slutningen af denne anmeldelse. Vedr. forholdet mellem kanonisk ret og korstogene, se fx det nu klassiske værk af J. A. Brundage: *Medieval Cannon Law and the Crusader*, University of Wisconsin Press 1969.

¹⁵ Se fx Jonathan Riley-Smith: *What were the Crusades?* (3rd ed.), Palgrave 2002; Marcus Bull: *Knightly Piety and the Lay Response to the First Crusade. The Limousin and Gascony, c. 970-c.1130*, Oxford UP 1993; Jonathan Philips: *Defenders of the Holy Land. Relations between the Latin East and the West, 1119-1187*, Oxford UP 1996. Se også det *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, Oxford 1995 (eller senere udgaver), redigeret af Riley-Smith og med bidrag af både Bull og Philips samt en række andre fremtrædende og fremragende korstogshistorikere, der i dette værk dækker middelalderens korstogsbevægelse bredt i en perlerække af indførende artikler. Det samme gælder i øvrigt for det festskrift, som blev udgivet i anledning af Riley-Smiths 70års fødselsdag: Marcus Bull og Norman Housley (red.): *The Experience of Crusading, vol. I: Western Approaches*, Cambridge 2003 og Peter Edbury og Jonathan Philips (red.): *The Experience of Crusading, vol. II: Defining the Crusader Kingdom*, Cambridge 2003. Blandt de danske udgivelser kan man passende nævne Kurt V. Jensen: *Politikens bog om Korstogene*, der udkom i første oplag i 2005.

¹⁶ Christopher Tyerman: *The Invention of the Crusades*, Macmillan 1998; samme: *Gods War. A New History of the Crusades*, Penguin 2006.

¹⁷ Norman Housley: *The Later Crusades from Lyons to Alcazar, 1274-1580*, Oxford UP 1992. Derudover har Housley udgivet kildetekster og en lang række fremragende detailstudier i diverse artikler og monografier. På dansk grund har Janus Møller Jensen gennemført en tilsvarende undersøgelse af senmiddelalderens og reformationstidens korstog i en dansk kontekst i bogen *Denmark and the Crusades 1400-1650*, Brill 2007.

Paradigmeskiftet i den internationale korstogsforskning har også ført til stribevis af vigtige studier i forholdet mellem kirkeretten og korstogene, borg- og kirkebyggerier, kolonisering og kristningsprocesser, pavelig korstogspolitik, kætterkorstog og de militære ridderordners opkomst og udvikling som nogle af de centrale forskningsområder.¹⁸ Et særligt forskningsfelt er studiet af forholdet imellem den middelalderlige tradition for retfærdige og hellige krige og så disse teories betydning for opkomsten af egentlige korstog. Et gennemgående element i korstogsforskningen har således været diskussionerne om hvorvidt korstogene egentlig 'bare' var en videreførelse af en ældre pilgrimstradition med sine privilegier og løfter (ikke ulig de senere korstogsprivilegier og -løfter), eller om hovedinspirationen måske snarere er at finde i en videreudvikling af de traditioner for retfærdige og hellige krige, der kendes helt tilbage fra antikken. I denne forskningstradition er det centrale, klassiske værk naturligvis Carl Erdmann, *Die Entstehungdes Kreuzzugsgedankens* fra 1935. Dette værk har haft afgørende betydning for meget af den nyere korstogsforskning og synet på middelalderens korstog og foranledigede eksempelvis John Gilchrist til i et par fremragende artikler at reformulere Erdmanns tester og fremkomme med en ny teori om sammenhængen imellem traditionerne for hellig krig og så de middelalderlige korstog.¹⁹ Norman Housley har også her bidraget væsentlig til en afklaring af dette forskningsfelt igennem bogen *Religious Warfare in Europe 1400-1536*.²⁰

Af særlig interesse i en skandinavisk kontekst er naturligvis hele det forskningsfelt, der har udviklet sig omkring kristningen og koloniseringen af det baltiske område fra den tidlige middelalder og frem til Reformationen som en del af den samlede middelalderlige korstogsbevægelse. Flere forskningsprojekter og

¹⁸ Se fx Housley: *Contesting the Crusades* og andre af de ovenfor omtalte værker. Nævnes bør også Benjamin Kedar's banebrydende studie *Crusade and Mission. European Approaches toward the Muslims*, Princeton UP 1984, samt Ronnie Ellenblum: *Frankish Rural Settlement in the Latin Kingdoms of Jerusalem*, Cambridge 1998 og samme: *Crusader Castles and Modern Histories*, Cambridge 2007. Disse værker leverede detaljerede studier i Vesten opfattelse af og syn på deres ikke-kristne modstandere, samt på selve koloniseringsprocessen i Det Hellige Land. Se også Adrian J. Boas: *Crusader Archaeology. The material Culture of the Latin East*, Routledge 1999; samme: *Jerusalem in the Time of the Crusades*, Routledge 2001; Hugh Kennedy: *Crusader Castles*, Cambridge 1994.

¹⁹ Carl Erdmann: *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens*, Stuttgart 1935 eller Darmstadt 1974 (engelsk; *The Origin of the Idea of the Crusade*, Princeton UP 1977); John Gilchrist: 'The Erdmann thesis and the canon law, 1083-1141', i: P.W. Edbury (red.): *Crusade and Settlement. Papers read at the First conference of the Society for the Study of the Crusades and the Latin East and presented to R.C. Smail*, Cardiff 1985, s. 37-45; samme: 'The Lords war as the proving ground of faith: Pope Innocent III and the propagation of violence (1198-1216)', *Crusaders and Muslims in Twelfth-Century Syria*, ed. M. Schatzmiller, Brill 1993, s. 65-83; J. France: 'Holy War and Holy Men: Erdmann and the Lives of Saints', i: M. Bull og N. Housley (red.): *The Experience of Crusading, vol. I: Western Approaches*, Cambridge 2003, s. 193-208; J. Flori: *La Guerre sainte. La formation de l'idée de croisade dans l'Occident chrétien*, Aubier 2001.

²⁰ Norman Housley: *Religious Warfare in Europe 1400-1536*, Oxford UP 2002.

konferencer har været dedikeret til dette forskningsområde og genereret adskillige bøger, antologier og tidsskriftartikler hvor skandinaviske, baltiske, tyske, russiske og engelske korstogshistorikere har fremlagt megen ny viden omkring disse områders integrering i en vesterlandsk kristenhed som en del af den middelalderlige korstogsbevægelse.²¹

De bøger, der særligt skal præsenteres i nærværende essay, repræsenterer for så vidt to forskellige trends i den nyere korstogsforskning. Det er for det første oversigtsværket, Norman Housley's seneste bog, *Fighting for the Cross. Crusading to the Holy Land*, udgivet af Yale University Press i 2008. Housley forsøger at samle de mange indvundne erfaringer og resultater i en mere eller mindre samlet fremstilling af de korstog, der gik til Det Hellige Land, men tydeligvis præsenteret i tråd med hovedtendenserne i den pluralistiske og inklusivistiske forsknings-tradition. Dernæst drejer det sig om to andre nyere udgivelser, der ikke prætenderer at ville give en samlet fremstilling af udviklingen i en bestemt region, men derimod undersøger, hvordan korstogsbevægelsen udviklede sig under nogle udvalgte paver, herunder hvordan korstogene som fænomen forholdt sig til andre aspekter af disse pavers embedsførelse. Det drejer sig først og fremmest om Rebecca Rist, *The Papacy and Crusading in Europe, 1198-1245*, udgivet på forlaget Continuum i 2009, og så antologien *Pope Celestin III (1191-1198). Diplomat and Pastor*, redigeret af de to historikere John Doran og Damian J. Smith, udgivet af forlaget Ashgate 2008 i deres serie *Church, Faith and Culture in the Medieval West*. Man kan selvfølgelig argumentere for, at sidstnævnte ikke er et egentligt korstogsstudium for så vidt, at det er Pave Cølestin III, der er omdrejningspunktet for undersøgelsen og ikke korstogsbevægelsen i snæver forstand. Bogen hører dog efter min bedste overbevisning alligevel med i denne her omtale, idet det netop er en pointe i den nyere korstogsforskning, at korstogsbevægelsen og de enkelte korstog skal ses i nær sammenhæng med de øvrige tildragelser i tiden og således ses i den rette kontekst, fx som ét blandt flere redskaber bragt i anvendelse af paverne, herunder selvfølgelig også Cølestin III, der var pave fra 1191-1198. Antologien rummer således også flere bidrag der meget direkte forholder sig til denne paves korstogspolitik.

²¹ Se fx den klassiske undersøgelse af Eric Christiansen: *The Northern Crusades*, Penguin 1997. Af nyere værker kan nævnes John H. Lind, Carsten Selch Jensen, Kurt V. Jensen og Ane Bysted: *Danske Korstog. Krig og Mission i Østersøen*, Høst og Søn 2004/2006; Alan V. Murray (red.): *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150-1500*, Ashgate 2001; Iben Fonnesberg-Schmidt: *The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254*, Brill 2007; Alan V. Murray (red.): *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*, Ashgate 2009, samt adskillige andre bogudgivelser og artikler. Andre 'randområder' er også dækket i den her forskning, således Spanien, Central- og Østeuropa og Balkan, se fx. Joseph F. O. Callaghan: *Reconquest and Crusade in Medieval Spain*, Pennsylvania UP 2003; Nora Berend: *At the Gate of Christendom. Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c. 1000-c. 1300*, Cambridge 2001.

Som nævnt præsenterer Norman Housley i sin bog om *Fighting for the Cross. Crusading to the Holy Land* sin læser for et forsøg på en samlende fremstilling af korstogene til Det Hellige Land fra planlægningsfasen til hjemkomsten. Bogen igennem benytter Housley flittigt alle de kilder, han kan komme om ved, og man får et indtryk af forfatterens store belæsthed og evne til at rumme et meget omfattende og komplekst stof. Små bidder af information bliver indsamlet fra diverse kilder og samlet til et større billede af et korstog til Det Hellige Land. Bogen er struktureret logisk og kronologisk i ti hovedafsnit som først beskriver korstogene til Det Hellige Land fra 1095 til 1291 i hovedtræk. Derefter strækker fremstillingen sig fra de første opfordringer til at drage på korstog fra pavelige side via aflæggelsen af korstogsløfter og korstegningen til selve rejsen østpå. Housley beskriver også krigsførelsen i Det Hellige land og dagliglivet i korsfarerhærene. Her berøres også det ikke uvæsentlige problem med de mange civile, der fulgte hærene på rejserne og endda i felten, hvor de udfyldte mange vigtige opgaver, men også var en belastning militært og logistisk. Hele den åndelige del af korstogene behandles ligeledes på baggrund af alle relevante kilder, og Housley beskriver indgående hvorledes korsfarerne og deres muslimske modstandere så på hinanden.

Housley har derudover blik for, hvorledes der over tid udviklede sig nogle fortællinger om den ædle hedning og/eller muslim, der delte værdier med den tilsvarende ædle kristne ridder – et oplagt eksempel er Saladin overfor Richard Løvehjerte. Disse mytiske beretninger (for de var næppe andet) beskriver, hvordan en pragmatisk holdning til livet i levanten nødvendigvis måtte udvikle sig over tid. Særligt interessant er kapitlet om de vesterlandske kristnes forhold til deres østerlandske medkristne, fortrinsvis de græsk-ortodokse kristne, som korsfarerne efterhånden fik et noget anstrengt forhold til, særligt efter Konstantinopels erobring i 1204. Til slut beskriver Housley nøje, hvordan de første korstog i eftertiden blev erindret i en vesterlandsk kristen tradition og blandt andet kom til at præge kommende korstog og helt generelt europæernes selv billede og forestillinger om 'de andre' i århundreder fremover.

Housley har skrevet en overordentlig interessant bog, der bestemt fortjener stor udbredelse. Man får god besked om en mængde praktisk forhold som jo hører med, eksempelvis hele planlægningen af rejserne østpå – skulle man vælge den lange og besværlige rejse til fods, eller hellere vove at sejle dertil? Det er oplysende og tilføjer læseren megen nyttig viden. Problemet er for så vidt det, at oplysningerne som nævnt hentes fra alle forhåndenværende kilder og dermed giver læseren lidt af et kludetæppe hvis enkeltele altså spænder fra 1095 til 1291. Det er ganske mange år i en middelalderlig kontekst, hvor mange ting forandrede sig, ikke mindst korstogene i sig selv, der i løbet af denne periode fandt en kirkeretslig, teologisk og rent praktisk form, som de ikke havde i starten. Disse elementer (nuancer om man vil) tegner sig ikke så tydelig i den her fremstilling, der mere sigter på at give læseren en overordnet fornemmelse af processen fra de første pavelige opfordringer til at drage på korstog via selve togtet frem til korsfarernes hjemkomst,

uagtet hvorfra eksemplerne så kommer. Derfor er der nogle nuancer der fortøner sig og den læser der i forvejen kender en del til korstogene vil derfor formodentlig savne en lidt dybere behandling af de enkelte temaer, men dog finde inspiration til videre studier i de mange eksempler som Housley så flittigt øser af i sin bog.

Rebecca Rist undersøger i sin bog *The Papacy and Crusading in Europe, 1198-1245*, hvorledes korstogsbevægelsen faktisk ændrede sig afgørende i en periode fra slutningen af 1100-tallet frem til midten af 1200-tallet, ikke mindst foranlediget af pavemagtens ønske om og kamp for at cementere sin magt og indflydelse i Europa. Rist er særligt optaget af, hvorledes paverne i denne periode viede en stadig større del af deres energi til bekæmpelsen af Kirkens indre fjender frem for de ydre fjender. De ydre fjender er i den her sammenhæng fortrinsvis muslimer og hedninge, der levede langs kristenhedens ydre grænser. Heroverfor stod så de indre fjender, fx de kætterske bevægelser i Sydfrankrig, Italien og blandt den frisiske bondebefolkning kaldet stedingerne i det nordvestlige Tyskland, der ifølge Rist kom til at fylde mere og mere i den pavelige korstogspolitik i den anførte periode. Forfatteren undersøger også udviklingen frem imod det hun karakteriserer som 'politiske korstog' i slutningen af perioden, hvor paverne tilsyneladende iværksatte korstog imod interne fjender ud fra nogle rent magtpolitiske overvejelser, eksempelvis vendt imod den tyske Kejser Frederik 2. Rist gør dog opmærksom på, at man skal være forsigtig med en sådan skelnen imellem religiøst-kirkelige motiver, og så det vi i dag ville opfatte som rent politisk-verdslige motiver. Denne skelnen er overordentlig vanskelig i en middelalderlig kontekst, og forfatteren balancerer herpå en analytisk knivsæg – en balancegang, der efter min mening ikke altid lykkes lige godt i bogen.

Det er indlysende, at paverne opfattede kætterne som en meget alvorlig trussel imod Kirken, og Rist viser, hvordan korstogene imod disse mennesker for alvor tog deres begyndelse med Innocens III's pontifikat (1198-1216) og varede ved under de næste paver, indtil de blev erstattet af inkvitionen. Samtidig mener Rist, at de såkaldte politisk motiverede korstog blev mere fremtrædende under paverne Gregor IX (1227-1241) og Innocens IV (1243-1254), hvor de nærmest helt overtog billedet i den pavelige korstogspolitik. Rist peger også på, at alle paverne efter Innocens III synes at have brugt korstogene til Det Hellige Land som en mere eller mindre eksplicit model for planlægningen og udformningen af alle andre korstog – kætterkorstogene og korstogene imod 'politiske' fjender af pavedømmet blev bedømt ud fra denne skala, og det samme gjorde sig i øvrigt også gældende for korstogene i Baltikum og Spanien.

Det kan næppe siges at være nogen ny erkendelse, og andre forskere har da også diskuteret den pavelige korstogspolitik i denne periode indgående, herunder også prioriteringen af de forskellige korstogsregioner i forhold til hinanden.²²

²² Se fx Fønnesberg-Schmidt *The Popes and the Baltic Crusades*.

Rist gør dog også opmærksom på, at paverne fra tid til anden kunne prioritere det ene korstogsmål i forhold til de andre, alt efter hvad de opfattede som den aktuelt største trussel for så igen senere at ændre prioriteringerne igen. Gennemgående ser det dog ud som om, at korstogene til Det Hellige Land altid rangerede højt i pavernes bevidsthed, skønt de ikke synes at have gjort forskel på størrelsen af den åndelige belønning, som blev tildelt i form af aflad.²³ Det er altså Rists hovedtese, at det var de 'politiske korstog', der kom til at dominere i den senere del af den undersøgte periode og i hvert fald i tiden efter 1250 og frem til ca. 1400. Det er dog spørgsmålet om den tese holder, når man holder den op imod andre af de tidligere omtalte undersøgelser af senmiddelalderens korstogsbevægelse, hvor forfatterne jo pointerede, at korstogene essentielt set vedblev at være religiøst motiveret hele middelalderen igennem.²⁴ Her er man således tilbage ved det vanskelige spørgsmål om i en middelalderlig kontekst at sondre mellem overvejende religiøse og overvejende politisk-verdslige motiver.

Sammenfattende må man sige, at bogens problemstilling er relevant og interessant, men det lykkes ikke forfatteren at argumentere helt overbevisende for sin hovedtese, ligesom hun i mangt og meget gentager allerede etablerede fortolkninger. Det kunne sikkert også have været nyttigt for Rist, om hun havde arbejdet sig lidt længere ind i den omfattende forskningslitteratur om middelalderens syn på hellig og retfærdig krig. Hun siger således et sted, at paverne formulerede de interne korstog i Europa (altså dem der var rettet imod kættere og andre modstandere af pavedømmet) som primært defensive forsvarskrige. Det er jo indlysende, al den stund, at hellige og retfærdige krige i en middelalderlig kontekst altid beskrives som forsvarskrige, selvfølgelig også den helligste af alle krige, Guds egen krig – korstogene.

Den sidste bog, der skal omtales her, er som sagt antologien *Pope Celestine III (1191-1198)*, redigeret af John Doran og Damian J. Smith. Bogen er interessant, fordi den giver et noget mere nuanceret billede af en pave, der traditionelt set har stået i skyggen af sin magtfulde og energiske efterfølger, Innocens III. Det billede bliver gjort til skamme igennem bogens mange gode og spændende artikler, der tegner billedet af en engageret og også dedikeret pave, som dog ikke nåede at få noget langt pontifikat – her ligger sandsynligvis hovedårsagen til hans noget konturløse eftermægle. I forhold til den forrige bog kunne man således med rette overveje, om ikke Rist burde have indledt sin undersøgelse med Cølestin snarere end at holde sig til de vante stier og vælge Innocens 3. som det velprøvede udgangspunkt? De forskellige forfattere til artiklerne i antologien viser således Cølestins store engagement som diplomat og kirkefyrste i forhold til de europæiske lande.

²³ Se fx Rist *The Papacy and the Crusading in Europe*, s. 225.

²⁴ Se fx Housley *The Later Crusades*; Møller Jensen *Denmark and the Crusades 1400-1600*.

I bogen hører vi også nærmere om pavens syn på jøderne, og igennem flere artikler behandles Cølestins forhold til korstogsbevægelsen, både den til Det Hellige Land og korstogene til Baltikum, der behandles kyndigt af korstogsspecialisterne Peter W. Edbury og Barbara Bombi. Særligt sidstnævnte er interessant i en skandinavisk sammenhæng og bør læses sammen med den tidligere omtalte analyse af pavernes syn på de baltiske korstog 1145-1254, som Fonnesberg-Schmidt har gennemført. Ligeledes hører Torben K. Nielsens fine artikel om pavens forhold til de nordiske lande også med i et detaljeret billede af en engageret pave, der på ingen måde fortjener at blive ladt ude af betragtning, når talen er om middelalderens korstog. Gennemgående for analysen af Cølestins pontifikat i relation til korstogene er naturligvis det skæbnesvangre nederlag ved Hattin i 1187 og tabet af Jerusalem samme år.

Disse to begivenheder kom til at sætte rammen for Cølestins engagement i korstogsbevægelsen, men lader ham også ifølge Bombi ofre tid og opmærksomhed på kristningen af de baltiske lande som får vind i sejlene i løbet af denne paves pontifikat. Bombi gentager i øvrigt den antagelse, at kristningen af de baltiske lande først startede som en fredelig mission for siden, under Cølestins pontifikat, at ændre karakter og lægge hovedvægten på korstog og tvangsmission. Jeg har andet sted sat spørgsmålstegn ved den tese, men det er under alle omstændigheder en stor gevinst for studiet af de baltiske korstog, at de enkelte pavers indsats så nøje undersøges, hvorved forskningsdiskussionerne fortsætter.²⁵

Alle de tre omtalte bøger føjer sig ind i rækken af korstogsstudier, der igennem de seneste årtier har tilført megen ny viden til vores forståelse af middelalderen, hvorledes Europa udviklede sig og indadtil og i mødet med muslimer, hedninger, kættere og andre reelle og indbildte fjender af kristenheden. Studiet af middelalderens korstogsbevægelser har således vist sig som et af de mest dynamiske og frugtbare forskningsområder i den nyere internationale middelalderforskning, hvor der givetvis vil komme mange nye spændende publikationer i de kommende år.²⁶

CARSTEN SELCH JENSEN
LEKTOR, PH.D.
AFDELING FOR KIRKEHISTORIE
KØBENHAVNS UNIVERSITET

²⁵ Carsten Selch Jensen: "The Nature of the Early Missionary Activities and Crusades in Livonia 1185-1201", i: Lars Bisgaard, Carsten Selch Jensen, Kurt Villads Jensen og John Lind (red.): *Medieval Spirituality in Scandinavia and Europe. A Collection of Essays in Honour of Tore Nyberg*, Odense UP 2001, s. 121-37.

²⁶ Den 3. juni forsvarede Kurt Villads Jensen således sin doktordisputats med titlen *Korstog ved Verdens Yderste rand. Danmark og Portugal ca. 1000 til 1250*.